

„Temetés, tüzelő, napközi...”

Diszkrecionális segélyezés a családsegítő központokban*

I.

A családsegítő központok segélykerettel rendelkeznek. Ez volt minden családgondozó (utógondozó, pártfogó, felügyelő stb.) vágya, álma, s végre elértük. A segélykeret felhasználása diszkrecionális, nem szükséges a segélyezésre egyébként érvényes jogszabályok betartása. Nem zárja ki „önhiba”, nem kötődik munkaviszonyhoz, jövedelemhatárhoz. Elvileg bármely — az intézmény illetékességi területén bejelentett — állampolgár (fiatalkorú is) részesülhet a segélyben. Beleértve azokat is, akik a kerületi Tanácstól szociális vagy nevelési segítyt kapnak. Mivel ezek a segélyformák nem garantálják, hogy a kérelmező jövedelme a létminimumra — még kevésbé a társadalmi minimumra — egészítődjék ki, könnyen elképzelhető, hogy maguk a szociálpolitikával foglalkozó szakigazgatási szerv együttérző munkatársai is a családsegítőhöz irányítják a segélyért folyamodót.

A szokásos segélykeret évi 600 ezer Ft harmincezer lakosra; ez fennként évente 20 Ft-ot jelent. Időarányos megközelítésben hetente 11 538 Ft-tal rendelkezik az intézmény. A kerületben nyolc családgondozó van, mindannyian legalább 30 olyan családdal állnak kapcsolatban, amelyik rendkívül szűkösen él. Ma már nem titok, hogy az „eseti”, a „rendkívüli” segély tüzelőre, napközi-befizetésre kell — kérdés, hogy ezek az alkalmak rendkívülinek mondhatók-e még. Ha ezeknél a családoknál ruhát kell venni, ki kell cserélni a rugója-vesztett heverőt, vagy az egyébként kötelező tisztasági festés esedékessé válik, a Családsegítő Központhoz fordulnak. Tehát ha egy héten mind a nyolc családgondozó igényel legalább egy kliense számára segítyt, kétezer forint sincs, amit egy-egy család számára a fenti célokra juttathat.

Néha ezeknél a családoknál is előfordul valóban rendkívüli alkalom — betegség, temetés. A kenyérkereső, a családfenntartó betegsége különösen súlyos megrázkódtatás. Ilyenkor a családgondozó nagyobb összeget igényelne kliense számára — de miből? Melyik család rovására vagyunk el többet a heti keretből? S szabad-e csak gondolni is olyan

* Családsegítő központok 1985 óta vannak Magyarországon. Az egyetlen olyan hazánkban létező intézménytípus, amelynek illetékessége nem a probléma jellegéhez, hanem egy behatárolt közigazgatási területhez kapcsolható. Fő tevékenységük a családgondozás. Létesítésükről a kerületi, községi, városi tanácsok döntenek. Cikkünk írásakor 43 ilyen intézmény működött az országban. Tevékenységük ez idő szerint jogszabályi szinten nem szabályozott. A cikkben előforduló nevek kitaláltak, a történetek valódiak.

„luxuscélokra”, mint amilyen például a nemzetközi bajnokságra bejutott kölyökcsapat azon tagjának támogatása lenne, akinek özvegy édesanyja nem képes megfizetni a — kijutás feltételeként szabott — sportegyenruhát? Tudunk-e csecsemőkelengyére több ezer forintot adni annak a lányanyának, akit szülei elzavartak otthonról, a fiatal apa-jelölt lelépett, és kórházi körülmények között töltve terhessége hónapjait, azon töpreng, tudja-e majd szeretni a picit? Tudunk-e házhöz jövő fodrászt biztosítani e szűkös keretből Fehér néninek, akinek özvegyi nyugdíja kevesebb, mint egyszobás lakásának rezsije a villanyfűtéssel együtt, s aki a Tanács által adott eseti segélyekből és a CsSK segélyéből fizeti a földszinti, vizes lakása szigeteléséhez és fürdőfülke kialakításához még fiával együtt fölvetett OTP tartozást? A törlesztést már egyedül kell fizetnie, mert fia előbb távozott el az élők sorából, mint ő. A temetésre felvett OTP kölcsönt már visszafizette, közben minden mozdíthatót elzalogosított. A házhöz jövő fodrász azért néha eszébe jut...

II.

Ülünk pénteken nyolcan a „csíkos” szobában. Ez a fóruma a heti segélyelosztásnak. 11 538 Ft. Ennyi jut egy hétre. Persze nem ennyi, mert szeptemberben, karácsonykor mindenképpen a többszöröse kell. Úgyhogy kevesebb. A vezető feladata az időarányos felhasználást ellenőrizni. Amit ma „elköltünk”, az tényleg nem lesz meg holnap. És tudjuk, hogy nem jön pótösszeg.

Leülünk nyolcan. Nézzük egymás arcát. Nem mindegy, hogy ki kezdi. Van, akinek csak a második órában kezd el reszketni a keze, van, aki már reggel remegő gyomorral ébredt.

Máté nem szokott ideges lenni. Gyakran nem is kér segélyt. Képes tudomásul venni a határokat. Ha ma ő is kér, még kisebbek lesznek az összegek.

Richárd ritkán kér, a nagyobb összegek híve, de rosszul manőverez. A segélykeret nem névre szóló. Heti felesleg soha nem marad, s a nagyobb összegből mindig lefarag az időarányos felhasználás kötelezettsége. Elvörösödik, védi az összeg jogosságát. Inkább a felét sem kéri. Lehet, hogy rosszul járnak a kliensei? Richárd tartja magát az elveihez. Neki azért remeg a keze.

Anna, Eszter és én külön-külön többet kérünk, mint a heti keret. Temetésre, tüzelőre, napközire. Ezen a héten minden eddigit felülmúltak a klienseinket érő megpróbáltatások. Próbáljon valaki „prioritást” megállapítani! És Anna még Őszi Jánosnak is kér ötszáz forintot. Őszi szociális otthonban él, harminchat éves, rokkant, hozzátartozói nincsenek. A gondozási díj befizetése után 400 Ft havi zsebpénze marad. Munkát nehezen talál, ha Anna szerez neki egy helyet, 4—5 nap múlva leszámol, mert tudja, hogy ilyenkor rögtön megkapja a pénzt. A foglalkoztató örömmel kilépteti. Tizen vannak a helyére, azonnal.

Őszi harminchat éves, dohányzik, és néha meginná egy kávé. Egy buszjegy ára hat forint. Vagy örökös „kerületi tag” legyen, aki hátralevő éveiben nem hagyhatja el a kerület határát?

Ötszáz forint kávéra, buszjegyre.

Harmincötezer az összes igény. Temetés, tüzelő, napközi. November van, jön a karácsony. Akkorra is kéne hagyni.

De nem. Ezt a mai napot kéne megúszni inkább. Hogy ne kelljen a szemébe nézmem, és azt mondani: Nem, ön nem fog befűteni. Nem fogja a gyereket eltemetni.

Napközi? Prevenció? Egy tál meleg étel?

Harmincötezer kontra tizenegyezer ötszáz.

Márkus nagy levegőt vesz. Eszébe jutott valami. Lenne egy bútor-felajánlás. Ingyen. Lenne igénylő is. Meggyesék felneveltek öt gyereket, tizenvalahány unokát. Mindig jutott egy tál meleg leves a bétérő rokonoknak. Sok a rokon. Bútort soha nem vásárolhattak. Ágy persze mindig volt. Betegnek külön, többiben ketten-hárman. Most bútoruk lehetne. Az összes szobában. Csak a szállítást kéne kifizetni.

Márkus mindig derűs, az élet dolgai közül a lelkieket részesíti előnyben. Nem feszíti úgy a pénz. De ez most nem pénz. Bútor. Szék, asztal, szekrény — otthon. Három szobára is elég. Háromezerért.

Ezt nem vártuk volna. Pont most Márkus is segélyt kér. A szállítás is a segélykeretből megy.

Temetés, tüzelő, napközi. Zsebpénz kávéra.

Harmincötezerért.

És most a bútor. A felajánlónak sürgős, költözik. Ha nem megyünk érte egy héten belül, kihívja a lomtalanítókat. Saját költségre.

Meggyeséknek sosem lesz bútoruk. Asztaluk. Háromajtós szekrényük. Ha szokás szerint szétosztják a gyerekeik között, akkor is maradna. Márkus most az egyszer hajthatatlan.

Farkasszemet nézünk.

Végiggondolni sem merem, amit gondolok: Anna temetésre kér, én napközire...

Ki fog prioritást felállítani?

Farkasszemet nézünk.

Mentő ötletem van. Márkus bútorát — illetve a szállítást — csak később számlázzák. Ha lusta a FÓTEFU, vagy számítógépes az ügyintézés, áthúzódhat a fizetés a jövő évre is...

Szóval igazán nem kéne ebbe a hétbe beleszámítani. Ezen egy kicsit röhögcsélünk.

Márkusnak ez nem is jutott volna az eszébe, de így lesz bútoruk Meggyeséknek. A vezető bölint. Ilyen feszült helyzetben ő is örül, hogy valamire igent mondhat. Néhány percen, de legkésőbb egy órán belül valamire nemet kell mondania.

Temetés, tüzelő, napközi.

Harmincötezer forint. Több, mint háromheti pénz. Karácsony előtt, novemberben.

Eszter visszalép egy tüzelőkéréstől. — A jövő héten újra jövök velem. Még van nekik vagy tíz vödörrel. — Mindannyian tudjuk, hogy nincs értelme a jövő hétre áttenni. Ugyanabból a pénzből megy. Bízgatni kellene, hogy ne udvariaskodjon itt a többiek javára, hiszen a klienseiről van szó. De... ő tudja. Rontom a saját esélyeimet, ha közbeszóllok.

Harmincegyezer ötszáz. Háromezer-ötszázal kevesebb.

— Vereckeiék esetében azonban nem tágitok — fűzi hozzá Eszter. — Vereckeiéktől egy fillért sem engedek levonni. Így is a felét kérttem annak, ami kell.

— Mi az, hogy nem engedsz?

— Kikapcsolják a villanyt, és hét gyerekük van.

Mindannyian egyszerre kiabálunk.

— Temetni se lehet félpénzből!

— Napközit befizetni se!

— A tüzelőből a legkisebb értelmes mennyiséget rendeljük már egy ideje. De tüzifa is kell a szénhez.

— Esetleg öt mázsa helyett két és fél is elég. És gyűjtsenek hulladékokot.

— Megörültél? A hetvenéves néni? Örül, hogy begyűjt.

— Nem engedek csökkenti Vereckeiék pénzéből — tartja magát Eszter.

— Az enyémből lehet — mondja Máté.

Örüljek, hogy ilyen engedékeny, vagy haragudjak, amiért divatot csinál...

— Kinek kell mára a pénz? — kérdi a vezető.

El kell kezdeni beosztani a kifizetést. Mindjárt dél van. Richárd, a nagy összegek híve, amikor látja, hogy a kért összegnek csak a felét lehet kiadni, visszalép. Végleg. Ez elképesztő, de most nem akarok vele vitatkozni. Ennyivel is kevesebb az igény.

Húszezer ötszáznál állunk meg. Az utolsó percben Máté átad nekem kétszáz forintot. Az ő kliensétől az enyémmek. Ūristen, milyen sápadt lehetek. Nincs eröm visszautasítani. Őszi János négyszázat kap az öt helyett. Ilyen kis összegnek nem lehet a felét venni...

III.

A CsSK tisztán diszkrecionált segélyezést folytat. A kérelmező rászorultságának mértékét a családgondozónak illetve a Családsegítő Központ teamjének joga és kötelessége eldönteni. A segélyezés indoklásáért az intézmény vezetője egyszemélyben felelős. Arra, hogy segélyt ki kérhet, illetve mire adható, sem normarendszer, sem részletesen kidolgozott szempontok nincsenek. Hiszen az emberi jellemek, sorsok, helyzetek határtalan gazdagsága érvényes a szorult helyzetekre is, nem lehet mindenre előre gondolni, mindenről előre gondoskodni, mindent a jogszabályokba foglalni; váratlan helyzetekre végső menédként szolgál a diszkrecionális segély.

Az utóbbi időben azonban mind gyakoribbá vált az, hogy előre látható, rendszeres és alapvető szükségletet kielégítő támogatások — tüzelő-megrendelések, elmaradt napköziotthoni vagy közüzemi díjtérítéshez való hozzájárulások — kerültek e segélyezési forma körébe. Ez azt jelenti, hogy alapvető emberi szükségletek — egy tál meleg étel, fűtött szoba — kerülnek szubjektív elbírálás alá. (A tanácsi segélyezés esetében ugyanis a normativitás és az egyéni elbírálás kombinálása — különösen szűkülő források esetén — arra ösztönzi az illetékest, hogy hibát, „önhibát” találjon a kérelmezőben, hiszen a legnehezebb azt mondani: Ez önnek járna, de nincs. Automatikusan önhibásnak minősülhet az, aki nem fizeti a villanyszámlát.)

Tekintettel arra, hogy a segélyezés feltételrendszere nem szabályozott, a klienseknek a támogatást minden esetben kérniük kell. Mivel arra sincsenek támpontok, hogy mi az a krízis, amire jár a segély, a kérelmező teljes bizonytalanságban fordul a CsSK munkatársához, és ugyancsak teljes bizonytalanságban próbálja magánéletének nehéz

helyzetét bizonyító részleteit elmondani. Nincs semmi túlzás abban, ha azt mondjuk: megalázó helyzetben folyamodik segélyért, olyan helyzetben, amely önbecsülését rombolja, kiszolgáltatottá teszi.

A kiszolgáltatottságot fokozza, hogy a döntés ellen nem lehet fellebbezni.

A segély végleges összegét kialakító családgondozó is teljesen védtelen, nyilvános szempontrendszer hiányában nem tud objektív indokokat felsorakoztatni sem a segély indokoltságára, sem elutasításának okára, kiszolgáltatottjává válik saját szubjektív ítéletének.

A diszkrecionális elvű segélyelosztás, forráshiányos időszakban — mint a jelen időszakban is — vagy a rendelkezésre álló keretnek az értelmetlenségig történő felaprózására, vagy a kliensekkel szemben önkényesen kiszabott teljesíthetelen feltételek támasztására kényszeríti a CsSK munkatársait.

Ennek következtében a segélyezettek — miközben minimális összegeket kapnak kézhez — egyre rosszabbul érezhetik magukat, mert a társadalmi környezet mindig úgy látja, hogy X vagy Z valaki más elől vitte el a segélyt.

Azonban amíg nem épül ki a garantált szociálpolitikai juttatások rendszere, addig a Családsegítő Központ nem tehet mást, mint újra meg újra az egyénhez igazítja az elveket, s folytatja a környezet számára valóban érthetetlen segélyezési gyakorlatát. A CsSK-k segélyezési gyakorlatának megítélésében vissza-visszatérő vád, hogy a „rendes családok” nem jutnak segélyhez, de ugyanilyen heves indulatokat kelt, ha egy gyermek teljesítménye alapján kiérdemelt külföldi versenyéhez járulnak hozzá, vagy olyan személy kap segélyt, akinek van még egy „jobb” kabátja, netán kazettás magnetofonja. Miközben a családgondozók tudják, hogy klienseik jelentős része otthontalan, és négy-, öt-, hatfős családok élnek tíz-tizenkét négyzetméteren, átérzik annak a sokgyermekes családnak a gondját is, amelynek egyébként jól berendezett lakásában júliusban elromlik a hűtőszekrény. Az egzisztenciális csúszást, a „fogyasztási színvonal mérséklését” szinte mindenki érzékeli, s ezért könnyen fordulhat agresszió azok ellen, akik segélyt kapnak. Más esetben az agresszió „csak” azok ellen fordul, akik elbírálják, hogy ki kap segélyt, mivel az elosztás elvei szükségképpen nélkülözik a nyilvánosságot. A segélyt igénylők száma folyamatosan növekszik, és a kérelmezőknek egyre több segélyre van szükségük mindennapi megélhetésükhöz. Nem számítva az egyházi, szakszervezeti és egyéb — eleve bizonyos hovatartozáshoz kötött — segélylehetőségeket, alapvetően két intézményhez fordulhatnak az állampolgárok — a Tanácsokhoz és a Családsegítő Központokhoz. Nyilvánvaló, hogy mindkét intézmény igyekszik segélykeretét „beosztani”, s lehetőség szerint az új kérelmezőket a másik intézménybe irányítani, de ezt — éppen a jogszabályok korlátai miatt — zavartalanul csak a Tanács teheti meg.

A Családsegítő Központok tehát arra kényszerülnek, hogy a kerületi szociálpolitikai költségvetés 3—9 százalékát kitevő segélykeretükből olyan rászorultak segélyezését is vállalják, akiknek jövedelme a különböző szociálpolitikai támogatásokkal együtt sem éri el a megélhetéshez szükséges szintet. A CsSK dolgozói óhatatlanul a párhuzamos segélyezés „bűnébe” esnek. A segélyezés intézményét mind gyakrabban éri vád az adófizető állampolgár részéről, hogy nem hatékony — „elfolyik

a pénz”. Ennek a vádnak a terhét a szociálpolitikai szakigazgatási szerv vezetője — hatékonyságnövelési kényszert érezve — könnyen hárítja át a Családsegítő Központ vezetőjére.

Kérdés, hogy ilyen körülmények között a családgondozók és vezetők meddig és milyen mértékben vállalkozhatnak klienseik érdekének védelmére, amikor e szociálpolitikai szakigazgatási szerv a CsSK fenntartója, a vezető közvetlen munkáltatója.